

garažna hiša pod tržnico

simptom rušenja pravne in socialne države

janko rožič

Projekt garažne hiše pod ljubljansko tržnico je in bo preizkusni kamen zrelosti stroke, ozaveščenosti javnosti in odprtosti politike. Na eni strani imamo zelo dobro delujoč trgovski prostor v izjemnem arhitekturnem okolju, na katerega bi bilo treba paziti, kakor na punčico lastnega očesa, na drugi strani pa projekt, ki urbanistično in arhitekturno ni usklajen z najsodobnejšimi spoznanji stroke. Umeščanje garaž v ožje zgodovinsko središče mesta ustvarja dodaten osebni promet, slabša bivalne pogoje, ogroža zdravje prebivalcev in zanemarljivi javni promet, kar je v nasprotju ne le z načeli trajnostnega razvoja urejanja mest, temveč tudi z že sprejetimi evropskimi smernicami. Projekt nima, niti ne more imeti jasno definiranih rokov, kajti nastaja na enem od arheološko najbolj bogatih območij Ljubljane, kjer upravičeno lahko pričakujemo izjemne najdbe, ki pa zahtevajo ne le svoj čas, temveč tudi prostor za možno predstavitev »in situ«. Ne nazadnje ni dorečena niti finančna konstrukcija, saj naj bi soinvestorja poiskali šele po pridobitvi gradbenega dovoljenja. In to kdaj! V času svetovne recesije, ki trdovratno vztraja (globalno), in pretiranega zadolževanja mesta, ki nenehno narašča (lokalno). V primežu dveh, medsebojno neugodno, če ne kar katastrofalno, sovpadajočih procesov.

Arhitekturni in kulturni vidik

»Trnovska ciza ... se potaka po granitnih kockah mestnega trga že stoletja, ob svitih in zorah, ko luči pri nadškofu in županu še niso prižgane.«

Željko Kozinc, Dobimo se na tržnici, 1999

Ljubljanska tržnica je velika posebnost, kaj posebnost, prava znamenitost Ljubljane! Ne samo zaradi arhitekta Plečnika, ki je z dvema dolgima stebriščema po vzoru starogrške stoe povezal raznorodni sklop trgov ob nabrežju Ljubljane v raznolik, a enovit, prostor tako mojstrsko, da ga nekateri kličejo kar Plečnikova tržnica.

Škofijska palača z baročnim arkadnim dvoriščem ima renesančno osnovo, popotresna Kresija klasicistično, najbolj dominantni stavbi, stolnica, rimskega jezuita Pozza in semenišče furlanskega arhitekta Martinuzzija, pa kažeta svoj baročni značaj, in pričata, da smo v jedru ljubljanskega baroka, ki mu poleg Robbovih angelov in Qualijevih fresk, piko na i dajeta najstarejša semeniška knjižnica in napis nad portalom semenišča VIRTUTI ET MUSIS. Ta napis, posvečen Kreposti in Muzam, nas po bližnji pripelje v srčiko znanstvenega in umetniškega delovanja Academie Operosorum in mojstrov, ki so se upravičeno imenovali dejavni. Po vzoru italijanskih akademij sta jo na božični večer daljnega leta 1693 ustanovila dva široko razgledana moža, županov sin Janez Gregor Dolničar iz Ljubljane in Janez Krstnik Prešeren, daljni Francetov sorodnik iz Hraš na Gorenjskem. Prešerna, prvega predsednika, doktorja filozofije in teologije so klicali Knez znanja. Dolničar, srce in duša ljubljanskega baročnega preporoda, ki je doštudiral pravo na najstarejši evropski univerzi v Bologni, pa je dobrih deset let pred ustanovitvijo akademije izdal prvi teoretični spis o naši umetnosti Historia Cathedralis Ecclesiae Labacensis. S svojo Zgodovino ljubljanske stolne cerkve ni segel le v zgodovino, posegel je tudi v prihodnost stolnice. Z mlajšim bratom, Janezom Antonom, stolnim dekanom, sta dosegla, da so začeli zidati novo baročno stavbo. Res je bil, ka-

kor so ga klicali operozi, Providus, Spredvidevni, mož beseda, ki je predvidel in videl naprej. Akademija je delovala nekaj desetletij. Od prvega večjega baročnega arkadnega dvorišča škofije do zadnjega dejanja, postavitve Robbovega vodnjaka, pri katerem je še čutiti neposreden vpliv dejavnih, je preteklo skoraj pet desetletij, njihovo delo pa odmeva že stoletja. V svoj delovni krog so pritegnili najboljše mojstre v vrhu baročnega razvoja. Rimski arhitekt in slikar Andrea Pozzo je prispeval idejni projekt za stolnico po vzoru rimske baročne cerkve Il Gesu. Furlanski slikar Giulio Quaglio je bil zadnji pravi baročni slikar fresk, ki se je uspešno upiral secco tehniki. Hkrati pa so uvažali domače mojstre, Zamerla, Jugovica in kasneje najbolj uveljavljenega Gregorja Mačka. Povezali so univerzalni razvoj (genius aevi) in lokalno okolje (genius loci) ter ustvarili ne samo nove ulice, trge, stavbe in ustanove, temveč tudi nov pojem, ljubljanski barok.

V semenišču sta tržnica v pritličju in knjižnica v nadstropju, telesna in duhovna hrana na istem mestu. Stavba se imenuje »seminar«, saj »sem« v starogrškem jeziku pomeni znak in znamenje, »semen« v latinščini pa dobesedno seme. To je posebej pomenljivo če se zavedamo pomena »semantike«, ne le lingvistične in vse bolj popularne računalniške, temveč predvsem prostorske. Kresijo, nekdanji okrajni urad, so po velikonočnem potresu leta 1895 na mestu nekdanjega špitala, v katerem sta v času reformacije slovenščini pridigala že Primož Trubar in Jurij Dalmatin, zgradili po načrtih graškega arhitekta Leopolda Teyerja v neorenesančnem, »nemškem« slogu podobno kot Filipov dvorec onkraj špitalske, današnje Stritarjeve ulice. Po potresu se je pokazala prelomnica: menda je bilo odločeno, da se bodo med centrom in Gradiščem gradile »nemške«, med Frančiškani in železniško postajo pa »slovenske« hiše. Dva genija slovenskega kiparja Repiča držita mestni grb nad balkonom in vhodom v Kresijo. Dve veliki vogalni stavbi sta bili postavljeni na ključnem mestu, mogočen nemški portal na ravni poti do mestne hiše. Vendar pa so se stvari, kakor večkrat v zgodovini, ki ima rada stranska vrata, zasukale drugače. Ne samo zato, ker so »Nemci« stavili na historični neorenesančni slog, ki je bil v svojem jedru nazadnjaški, »Slovenci« pa na moderno in napredno secesijo. Po velikem potresu je brez velikih besed, toda v ritmu dejanj, pod taktirko modrega vodenja župana Hribarja na mestu nemškega Laibacha zadihala moderna slovenska Ljubljana.

Vsako nepremišljeno premeščanje mestne administracije, vsako prodajanje in spreminjanje Kresije v hotel, predvsem zato bi bila potrebna parkirišča v tem delu mesta (o tem se je že govorilo, ne le po kuloarijih, tudi zapisalo se je že, in to ne v pisarnah mesta, kjer nekateri strumno pazijo, temveč na uradnem sestanku ministrstva za kulturo), bi bilo grobo poseganje v nevarna razmerja okoli centra, v katerem se srečujeta duhovna in posvetna oblast, v razmerja, ki odločajo odprtih razmerah ali zaprtih zamerah, o razvoju ali razkroju, grajenju ali rušenju v tem mestu. To je pravi epicenter, če smo že na potresnem območju.

V podrobnejšo zgodovino mesta, ki je hkrati tudi duhovno in človeško najbolj živa točka celega mesta, sem segel zato, da bi ponazoril, kako iz enega samega srečanja lahko vstane in nastane prostor, v katerem dejanja zares dejavnih odmevajo še stoletja, in kako razvoj iz enega samega mesta lahko prenovi celo mesto.

Vendar pa na tržnici ne gre toliko za njeno arhitekturno obrobno, čeprav je ta s Plečnikovo potezo dosegla svetovno slavo, ne le za formo in funkcijo, temveč predvsem za vsebino, za sredino, ki naj zaobjame oba pomena besede, sredino odprtega prostora in sredino ljudi, ki se tukaj srečujejo. Na prostoru odprtega trga se odvija prosto srečevanje ljudi, menjava dobrin in posredovanje ključnih vsebin, med podeželjem in mestom, naravo in človekom, družbo in posameznikom. Na ljubljanski tržnici, ki še diha z naravnim zaledjem, še vedno lahko kupimo pridelke neposredno od proizvajalcev, namesto preko globalnih megatržnic. Koga moti tisto, za kar si v 21. stoletju drugih večjih mestih na novo prizadevajo?

Če je Ljubljančanom, vsaj tistim, ki se zavedajo kvalitet urbanega življenja, zares kaj skupnega, je mogoče to, da gredo vsaj enkrat na teden na tržnico

projekti
tržnica

ali na »pl'c«, kakor bi rekli njihovi stari. Vzklik »dobimo se na tržnici« je med Ljubljancani zelo pogost, mnogi ga uporabljajo kar namesto pozdrava. Ni naključje, da so fotograf Joco Žnidaršič, pisatelj Željko Kozinc in oblikovalec Miljenko Licul tako poimenovali tudi izjemno dokumentarno knjigo o tem prostoru. Knjiga *Dobimo se na tržnici*, izdana natanko pred desetimi leti, ne prikazuje le prereza skozi en zgodovinski trenutek, temveč zaobjame dnevni, tedenski in letni utrip tržnice. Pisane barve in izbor cvetja, sadja in zelenjave govorijo o letnih časih, paleta zbranih in izbranih, manj ali bolj znanih obrazov na obeh straneh »štantov«, ki se tukaj, kakor nikjer drugje v mestu, lahko otresejo svojih poklicnih in družbenih vlog in se srečujejo kot ljudje, ne ustvarja samo trenutne slike mesta ampak odstira karakter posameznikov in celega mesta.

Obisk tržnice ima globlji smisel od preživetja »iz rok v usta« in izmenjave dnevnih novic, gre za bistvo mesta. Tržna pravica je utemeljevala mesto, tedenska tržnica, iz katere se je razvila dnevna tržnica, je bila v srednjem veku dovoljena samo v mestih. Tržnica je torej tisto, kar iz trga naredi mesto. Še več, tržnica, ki odpira in podpira trženje, je bila v srednjem veku poleg cerkvenih in fevdalnih institucij tista nova smer, iz katere se razvije novoveška mestna civilizacija.

Arhitekturno celovitost Plečnikovih tržnic je lepo preudaril in poudaril njegov učenec Grabrijan: »Postavil je tu [...] horizontalno mejo: tržnico, ki usmerja in veže vso to heterogeno okolico streh za Šentpeterskim nabrežjem v celoto. Ustvaril je s tržnico velik meanderski trg [...] kakor šopek: Grad, Šenklašč, semenišče s Kresijo: to je naša salzburska silhueta in kolonada sv. Petra.«

Pisatelj Kozinc pa opozori na tisto drugo, družbeno, socialno in človeško razsežnost prostora, ko zapiše: »Ne le ogledalo mesta, tržnica je tudi odraz časa in politike, kot lakmusov papir pokaže takojšnje reakcije na spodbudne in nespodbudne dogodke, ki (pri)zadevajo Ljubljance.« In doda: »Plečnik bi se zadovoljno nasmihal, če bi lahko videl to odprto družabno središče, Ljubljanska agora je blizu starogrške demokracije«.

Plečnikovo polodprto stebrišče, ena najbolj vitalnih modernih interpretacij starogrške stoe, lepo kaže arhitekturno bistvo stoicizma, tiste smeri filozofije, ki se neprekinjeno vije skozi grško in rimsko dobo svetovne zgodovine. Ko smo že na tržnici, ni zanemarljivo, da se je Zenon s Cipra ukvarjal s trgovino, preden je ustanovil svojo filozofsko šolo. Bistvo stoe je, da je vmes, v sredini med zaprtostjo in odprtostjo. Stoicizem, ki se imenuje po stoi, že v izhodišču, v svojem imenu, povezuje prostor in misel. Čeprav temelji na idejah prvih cinikov, išče srednjo mero med užitki in bolečino, po pomiritvi v umu pa goji zavesten odnos do vrline, kreposti in dobrega. V tej točki se Plečnik, ki preigrava začetke, spet sreča z operozi, spomnimo se *VIRTUTI ET MUSIS*.

Trgovina in filozofija, ki ju vodi globalni »think-thank«, sta danes preveč cinični. Je zato na svetu toliko trpljenja, ker strasti užitke pretapljajo predvsem v bolečino? Se zato lomijo srca, ker je nalomljena vez med mislijo in prostorom, trgovino in trgom? Je naša civilizacija zato v krizi, ker ločuje ekonomijo in ekologijo, trgovino in trg, misel in prostor? Skrajni čas je za nov izziv mišljenja, za dobro misel, zamisel o dobrem ... Plečnik se lahko, kakor zapiše pisatelj, zadovoljno nasmih, ker je prostor že pripravil in ga na široko odprl.

Pomembno je, da se je prebudila tudi naslednica operozov, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, saj so v Svetu *SAZU za arhitekturo in identiteto prostora Slovenije* jasno zapisali: »Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU) ob sodelovanju predstavnikov vseh razredov SAZU zato sodi, naj se v območje tržnice ne posega, ampak naj se ohranijo njene bistvene kvalitete. Pri tem je še posebej dragocena socialna vloga v vsakdanjem utripu ljubljanskega središča.«

Prometni in urbanistični vidik

Individualni promet predstavlja največji problem zgodovinskih središč evropskih mest, zato se ga zadržuje na robu, sistematično pa se razvija predvsem javni promet. O tem govorijo vsa ključna priporočila, smernice in listine evropskih strokovnih in političnih forumov zadnjih deset let (npr.: Aalborgska

listina iz let 1996 in 2004, Tematska strategija za urbano okolje, Svet EU za okolje iz leta 2006, Leipziška listina o trajnostnih evropskih mestih iz leta 2007 in Deklaracija o urbani prenovi in podnebnih spremembah iz leta 2008, ki jo je Evropski forum za arhitekturne politike sprejel v času predsedovanja Slovenije v Svetu EU).

Do teh dragocenih spoznanj je stroka morala tudi preko velikih napak, med katerimi je ena najhujših izkušnja Londona, kjer so najprej zgradili garaže, nato pa so morali promet, ki je začel močno naraščati, drastično omejevati naknadno. V Ljubljani, kjer je javni prevoz v izjemno slabem stanju, meritve drobnih prašnih delcev pa presegajo vse dovoljene meje, je vsaka gradnja garaž znotraj mestnega ringa lahko le urbanistična napaka, ki generira promet, povečuje onesnaževanje, poslabšuje bivalne pogoje in ogroža ne le storilnost, temveč tudi zdravje ljudi v središču mesta. Vloga osrednjega prometnega obroča, je prav to, da zadrži promet iz vpadnic in ublaži pritisk na mestno središče. Tega se je zavedal že Fabiani, ki je v svoji popotresni regulaciji Ljubljane prvi zasnoval mestni prometni obroč po vzoru Dunajskega ringa. Toda, kljub temu da je skozi desetletja njegova regulacija postala ključni ljubljanski prostorski koncept 20. stoletja, Fabianijev prometni obroč vse do danes ni bil sklenjen. Večje garažne hiše imajo pravi vpliv na prometno mrežo, le če so umeščene na križiščih z vpadnicami, bolje na zunanji kot na notranji strani mestnega obroča. Zato so garaže pod Kongresnim trgom in še posebej garaže pod Ljubljansko tržnico v nasprotju z osnovno strategijo prostorskega razvoja, pa tudi priporočili, smernicami in listinami sodobnega trajnostnega urbanističnega urejanja in upravljanja z mestom.

Še posebej če se zavedamo, da je v Ljubljani izjemna priložnost za drugo možnost, za neprimerljivo večjo garažo pod grajskim gričem (okoli 2000 parkirnih mest), ki ima, za razliko od garaže pod tržnico, dosti širše vplivno območje, saj rešuje probleme s parkiranjem v celi stari Ljubljani, napaja pa se tudi neposredno iz prometnega obroča in vpadnic ter je v skladu z najsodobnejšimi spoznanji stroke.

Arheološki vidik

Arheološka izkopavanja v okolici tržnice, ki so pravkar v teku, potrjujejo pričakovanja in kažejo, da gre ob nekdanjih vzhodnih Kloštrskih vratih ob srednjeveškem mestnem obzidju za izjemno območje arheoloških ostalin. Mesto je bilo tu obzidano že 1243. leta. Arheologi so že izkopali temelje dvignega mostu Kloštrskih vrat in okrogli stolp ob Ljubljani. Na območju tržnice so še ostanki gotske cerkve, samostana frančiškanov, ki je bil postavljen 1269 in potem še večkrat prezidan, samostanskega pokopališča in liceja. Stavbe so podrli po ljubljanskem potresu 1895. Izkop srednjeveških grobišč, ki je lahko vir izjemno pomembnih podatkov in se ga ne sme izvajati strojno, je še posebej zamudno opravilo, ki zahteva podrobna ročna izkopavanja z vso dolžno pieteto. Najdbe na robu območja že kažejo, da gre za izjemen prostor kulturne dediščine, ki bi ga bilo treba predstaviti »in situ« ali pa pustiti, da se to na pravi način zgodi kasneje. Arhitekt Milan Kovač, strokovnjak za arheološke ostaline z mednarodnimi izkušnjami, predlaga, da je to območje »treba razglasiti za spomenik državnega pomena«. V Ljubljani se je tekom 20. stoletja arheološko izkopavala in raziskovala predvsem rimska Emona, srednji vek pa je bil dokaj zapostavljen. Območje tržnice je enkratna in zadnja priložnost, da se natančno razišče, ovrednoti in predstavi vse plasti srednjega veka, kar bi bilo za Ljubljano ključnega pomena. Tega večplastnega prostora pa nikakor ne smemo uničiti z garažami, ki za nameček na tem mestu niso sprejemljive niti po urbanističnih kriterijih.

Takoj pa moramo spremeniti tudi način ravnanja, saj se večina arheoloških izkopavanj vrši pod čudnim nazivom »predhodna izkopavanja za nadzorovano odstranitev«, ki že s poimenovanjem izključuje bistveno fazo znanstveno raziskovalnega dela – ovrednotenje – ki edino omogoča presojo, kaj naj storimo glede na najdbe. To poimenovanje v sebi hkrati nosi tudi čudno nihilistično ost, »izkopavanje za uničevanje«, ki je v nasprotju s strokovno etiko arheološkega poklica in kulturnega delovanja.

Profesor Ravnikar je ob izgradnji Ferantovega vrta 1975 že zelo zgodaj pokazal, kako se arheologija z delno ohranitvijo »in situ« lahko vključi v sodobno arhitekturo. Ob arheološkem odkritju Rotunde in Bazilike na mestu rimskega Foruma je arhitekt že takrat spremenil projekt, in omogočil da se ju pokaže. Ravnikar je s to gesto med prvimi v evropskem in svetovnem merilu pokazal, kako je mogoče »postati moderen in ohraniti stik s tradicijo«. Skoraj desetletje po Ravnikarjevem dejanju, arhitekt in arhitekturni kritik Kenneth Frampton s temi besedami francoskega filozofa Ricoeurja začne svoj znameniti esej »H kritičnemu regionalizmu« leta 1983, ki po padcu globalističnih arhitekturnih konceptov s svojim klicem k kritičnemu regionalizmu zopet postaja vedno bolj aktualen.

K skrbnemu ravnanju z arheološkimi ostalinami nas zavezujejo tudi konvencija UNESCO-a iz leta 2003, dokument Sveta Evrope iz leta 2005, Prezentacija in interpretacija kulturne dediščine iz leta 2008 (ICOMOS) pa tudi drugi, starejši dokumenti Sveta Evrope, kot so Evropska kulturna konvencija iz leta 1954, Konvencija za zaščito arhitekturne dediščine Evrope iz leta 1985 ter Evropska konvencija za zaščito arheološke dediščine, ki je bila revidirana 1992.

Arhitekt Kovač navaja dva primera dobre prakse. Najprej izkopavanja pred švedskim parlamentom, kjer naj bi se gradila garaža za poslance. Pričela so se leta 1978, in trajala so kar tri leta in pol ter zaposlila večino švedskih arheologov. Na zahtevo javnosti so projekt garaže opustili nastal pa je eden najlepših srednjeveških muzejev in situ.

Drugi pa je primer iz Antwerpna, kjer so ob kopanju temeljev ob bulevarju Amsterdamsstraat in Bataviastraat leta 2002 delavci naleteli na močan zid iz opeke, fragmente obrambnega zidu iz 16. stoletja, ki so ga nad površino odstranili v 19. stoletju. Izkopavanje in valorizacija zidu je trajala vse od pričetka del leta 2002, do 31. decembra 2008. O načinu prezentacije pa razgovor med stroko javnostjo in politiko še vedno poteka.

Pravni vidik

V uvodniku strokovnega časopisa Pravna praksa v januarju 2009, se pravni strokovnjak Tomaž Pavčnik na primeru Ljubljanske tržnice sprašuje, če za kulturno dediščino, ki je pri nas ustavno varovana dobrina (5. in 73. člen Ustave), obstaja učinkovita institucionalna pravna praksa za njeno varstvo? »Ljubljanska tržnica je po svoji vsebini kulturni spomenik. Je dobrina, podedovana iz preteklosti, ki odseva in izraža vrednote in identiteto našega okolja (prim. drugi odstavek 1. člena Zakona O varstvu kulturne dediščine: ZVKD-I). Kot taka je v materialnopravnem smislu ustavno varovana dobrina in zahteva celostno ohranitev (prim. 6. alinejo drugega odstavka 2, člena ZVKD-I) ter preprečevanje škodljivih vplivov nanjo (2. alineja drugega odstavka 2. člena ZVKD-I). Nobene dileme najbrž ni, da Plečnikove tržnice ustrezajo pojmu nepremičnega spomenika (11. člen ZVKD-1). Do razhajanj pride predvsem pri vprašanju, kakšna je vsebina tega nepremičnega spomenika. Gre res le za golo arhitekturo ali pa so vrednote, ki utemeljujejo razglasitev za spomenik (2. alineja drugega odstavka 13. člena ZVKD-1) in ki bi morale biti predmet zaščite, širše. Kaj je tisto, kar je vir za razumevanje zgodovinskih procesov, pojavov ter njihove povezanosti s sedanjo kulturo in prostorom (3. alineja prvega odstavka 11. člena ZVKD-I)? Ali je podzemna garaža nekaj, kar bo te vrednote, to živo dediščino krepilo, je retorično vprašanje. S tega vidika je Odlok O začasni razglasitvi Plečnikovih tržnic v Ljubljani za kulturni spomenik državnega pomena (Ur. l. RS, št. 98/08) tisti procesni akt, ki ustrezno usklajuje materialnopravno stanje. Temu odloku pa bi moral, če naj bo ta ustavno varovana dobrina učinkovito zaščiten, slediti odlok vlade (prvi odstavek 13. člena ZVKD-1). Po napovedih ministrice za kulturo se to ne bo zgodilo. Še več, tudi začasni odlok naj bi bil umaknjen.« Ministrica je, kot že vemo, začasni odlok brez pravne podlage žal že umaknila. Novi odlok, ki naj bi celovito zaščiten Plečnikovo dediščino v Ljubljani, pa ravno na tržnici nima nedvoumno definiranega vplivnega območja. Dovoljenje za garažno hišo pod tržnico in celo za Mesarski

projekti
tržnica

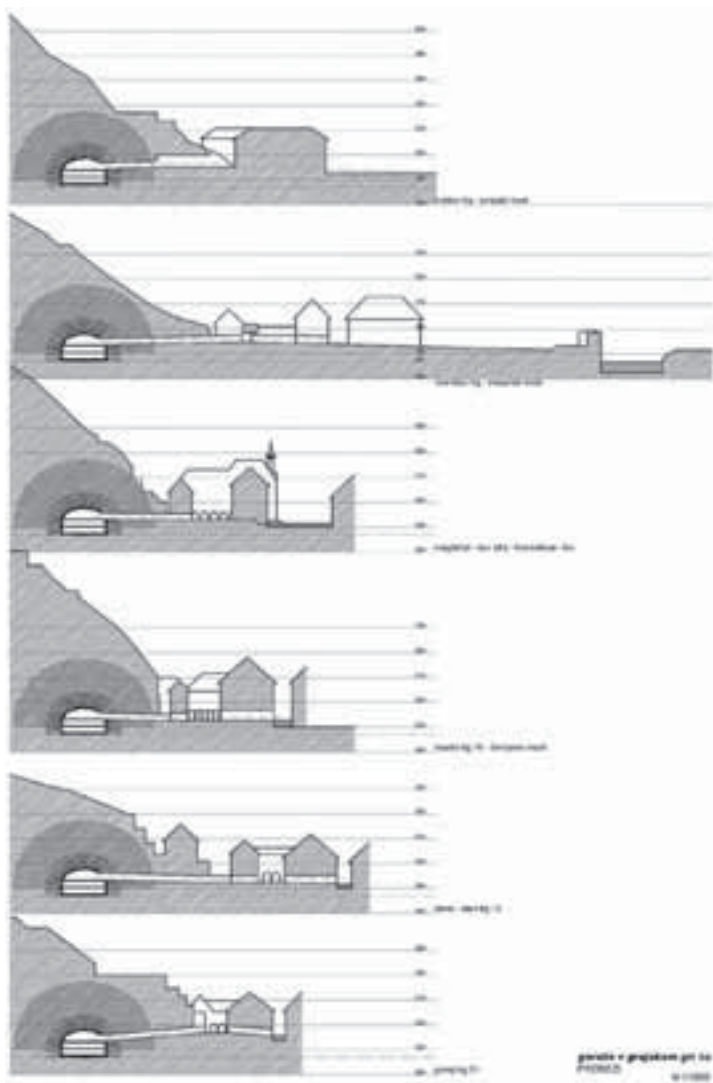
most, naj bi dobili kar na podlagi obvezne razlage, ki obe arhitekturni gradnji umešča pod komunalno. Da bi bil absurd še večji, gre tudi za nenamensko trošenje sredstev, saj naj bi most gradilo kar javno podjetje Energetika. Si lahko predstavljamo, da v vrhunsko kulturno dediščino, svetovno znano Plečnikovo arhitekturo, posegajo s pravno formalnim okvirom »komunalnih del«. Smo res padli tako globoko, da je arhitektura in to najboljša, tista v času že večkrat preverjena, samo privesek komunale?

Varnostni vidik

V zaostrenih razmerah krize in naraščajočega terorizma, za katera upamo, da se kmalu pomirita, pa varnostni vidik vendarle ni nepomemben pri presojanju garaž pod tržnico. Javna garaža pod prostorom, kjer se vsako soboto zbere velik del Ljubljančanov lahko pomeni latentno grožnjo. Ravno iz tega vidika je odpadla javna garaža, ki je bila v izhodišču predvidena tudi v projektu za NUK II.

Ne most, mesarski most

V tej čudni kolobociji in kolaboraciji spornih odločitev, je problematičen že natečaj za Mesarski most, ki je z izhodiščnimi zahtevami za most brez strehe, izločil Plečnikovo rešitev pokritega mostu. Z načrtov Plečnikovega mostu si lahko predstavljamo, kako bi mojster svojo zgrajeno mojstrovino, s stebarno lopo, dvema kolonadama in dvema tempeljskima nastavkoma na obeh straneh, kronal s stebnim mostom v sredini. S prosojno strukturo bi delno zastrl in na zunanji strani navidezno skrajšal (pre)veliko dolžino tržničnega kompleksa, podobno

kot je na notranji strani z mojstrskim posegom pomanjšanih stebrov nevtraliziral perspektivo. Pokrit most s stebri, ki ga po obliki napovedujeta že tempeljska nastavka na vsaki strani, bi celovito zaokrožil tudi koncept ljubljanskih mostov. Tromostovje bi poleg Šušterskega mostu s stebri, na zahodni strani skoraj simetrično na vzhodni strani dobilo še pokrit stebrični most, nov skorajda tempeljski prostor.

Načelno nisem naklonjen gradnji arhitekture iz drugih časovnega obdobja, ne strinjam se s postavljanjem Plečnikovega parlamenta, ki po mojem mnenju uspešno živi kot simbolični, sanjski projekt. Probleme tovrstnih podvigov izpostavlja gradnja poslednje katedrale Gaudijeve Sagrade Famílie. V primeru dosti manjšega Mesarskega mostu, pa je vse tako pripravljeno, da bi bila vsaka druga rešitev lahko le grob poseg v mojstrovo dediščino.

Garaža v Grajskem hribu

Garažo pod gradom so že v devetdesetih letih prejšnjega stoletja z dobro razdelanim idejnim projektom predlagali arhitekti iz Ambienta. Garaža v tro-etažnem predoru, speljanem po obodu grajskega hriba, se optimalno približa (od 60 do 80 m) vsem zgodovinskim trgom Stare Ljubljane od Gornjega, Starega in Mestnega do Ciril-Metodovega, Vodnikovega in Krekovega trga. Prometno se napaja iz starega tunela, do katerega pridemo neposredno iz prometnega obroča in vpadnic, Karlovške ceste in ljubljanske južne vpadnice. Tunel bi lahko služil tudi komunalni in funkcionalni oskrbi mesta, ne samo za parkiranje. Hotel, lokal, posameznik ali sosesstvo, bi ob zadostitvi vseh pogojev, načeloma lahko dobili svoje vhode v garažo in lastna parkir-

na mesta. Ta garaža, ki bi se trgom in ulicam zgodovinskega mesta najbolj približala, ne bi vnašala prometnih problemov v središče mesta in pokrila vse potrebe stare Ljubljane na območju do Ljubljance. Ker pa so izhodi usmerjeni tudi proti mostove, bi bilo njeno vplivno območje dosti večje celo na drugi strani reke.

Pri gradnji ne bi ovirala normalnega delovanja mesta saj bi gradbena dela potekala v notranjosti grajskega hriba. Hkrati pa tu pri izvedbi ne bo urejanja zamudnih lastniških razmerij, dragega prestavljanja komunalnih vodov niti arheoloških izkopavanj.

Možnost, da z eno potezo rešimo vse trge Stare Ljubljane in mirujoči promet uredimo v grajskem griču, je velika razvojna prednost Plečnikovega mesta. Situacija je primerljiva s Salzburgom, kjer so imeli dovolj soli, ki so jo tekom zgodovine izkoriščali, ne samo v hribu, temveč predvsem v glavi, saj so to razvojno prednost že pred leti zelo uspešno izkoristili. In to v Mozartovem mestu, kakor ga ljubkovalno kličejo ne po arhitektu, temveč po glasbeniku. Ne le oblika grajskega hriba tudi geološka struktura hribine je za gradnjo tunnelske konstrukcije ugodna. Ravno na severozahodnem robu, kjer bi nastala garaža, je hribina najtrša. Sestavljena je pretežno iz peščenjaka, z manjšimi vmesnimi sloji meljevca. Tega so se zavedali že meščani v srednjem veku in svoja dvorišča povečevali tako, da so kopali v hrib in kamen odstranjevali, izpodkopane plasti pa kljub temu dokaj dobro stojijo še danes.

V študiji »Ocena možnosti in stroškov podzemne garaže v grajskem hribu«, ki so jo na podlagi idejnih načrtov projektantskega podjetja Ambient, pomladi 2008 po naročilu civilne iniciative »Tržnice ne damo« izdelali izr. prof. dr. Jakob Likar, strokovnjak za geotehnologijo, prof. dr. Fedja Košir, arhitekt, in Zdenka Popovič, geologinja, so zapisali, da so dostopni »podatki o hribinski zgradbi relativno ugodni in dajejo dobro podlago za nadaljevanje načrtovanja podzemne gradnje garaže. To pomeni, da bi gradnja potekala predvsem v trdnih in geomehansko stabilnih kamninah z minimalnimi deformacijskimi vplivi na okolico«. Po oceni stroškov bi posamezno parkirno mesto v garaži v 750 m dolgem predoru v grajskem hribu skupaj s strojno opremo stalo brez DDV 12.160,00 EUR z DDV pa 14.592,00 EUR. Zadnji predračuni za garažno hišo pod Kongresnim trgom kažejo, da bi parkirno mesto tu stalo preko 25.000,00 EUR. Strokovnjaki so poudarili, da je ocena narejena na podlagi dostopnih podatkov in seveda opozorili, da bi bilo za »višje stopnje projektiranja treba narediti geomehanske raziskave«.

Na sestanku v mestni hiši poleti 2008 smo »Oceno možnosti in stroškov podzemne garaže v grajskem hribu« predstavili županu Jankoviču, ki pa se za nadaljevanje projekta ni odločil in ni naročil dodatnih geomehanskih raziskav, ki bi omogočile natančnejše dimenzioniranje in podrobnejše projektiranje.

O urbanizmu in poglobljanju

Po vseh kriterijih sodobnega urbanizma, ki spoštuje tako načela trajnostnega razvoja kot tudi klasične mestotvorne veščine, bi morali projekt, ki lahko ogrozi enega najbolj živih delov mesta, temeljiteje premisliti. Bistvo urbanizma je v povezavi slehernega dela s celoto. Že Maks Fabiani, avtor prvega modernega regulacijskega načrta Ljubljane, je vse prihodnje načrtovalce zavezal, ko poudaril, kako pomembno je, »da se za Ljubljano skrbi v celoti. [...] Pri vsem razmišljanju je treba temeljitih preudarkov, vsaj ne gre za sedanje, temveč za bodočo, večjo in lepšo Ljubljano. [...] omenjena ideja me je napotila k globočjemu premišljevanju.«

Po krizi urbanizma konec 20. stoletja, ko so tej mladi vedi pozitivistične znane 19. stoletja, hkrati s koncem zgodovine (Fukuyama) napovedovali celo smrt (Koolhaas), se v luči najsodobnejših spoznanj stroke in senca ekološke in ekonomske krize naše mestne civilizacije, že kažejo prvi obrisi nove prostorske in urbanistične in urbane občutljivosti. Investicijski baloni so počili, in izkazalo se je, da je bil Koolhaasov »bigness« predvsem velik »bussiness«.

Kose prebijemo skozi plašnice modernističnih ideologij in postmodernističnih imagologij, ter odstremo oklepe doktrinarne dogmatizma in komercial-

nega shematizma, lahko onkraj zvičajnega uma heglovskih dialektik uvidimo, da sta kljub navideznemu nasprotju, komunizem in konzumizem v svojih učinkih v odnosu do starega in stvarnega presenetljivo podobna. Najsi gre za virtualno realnost ali socialni realizem, postmodernistično atopičnost ali modernistično utopičnost, v odnosu do realnega, obstoječega in zgodovinskega ne kaže velikih razlik. To kameleonsko mimikrijo kaže tudi komercialni center BTC mesto, kjer se že leta menjajo samo fasade od plastičnih prek kovinskih do marmornih, po svoji urbanistični strukturi pa še vedno ostajajo socialistična Javna skladišča. Niti v obdobju tranzicije, na prehodu od komunizma do kapitalizma, nas ne sme začuditi, če ob vseh novitetah še vedno velja stari rek, da volk dlako sicer menja, svoje čudi pa ne. Estetizacija politike je bila že za Benjamina ključni problem fašizma. Prav fascinacija z estetskim in manko etike podpira tisto navideznost, ki jo je treba preseči. Zato je res treba misliti globlje, ali še »globočje«, kakor pravi Fabiani, ko premišljujemo o umestnosti in umetnosti mestnega.

Ljubljana je skozi dvajseto stoletje, v katerem so se dogajale najbolj drastične prostorske spremembe, tudi po zaslugi Fabianijeve regulacije, ohranila dokaj jasno urbano strukturo kljub nekaterim hudim napakam. Večina ljubljanskih vpadnic je navzven naravnanih v smeri mest in vasi po katerih se imenujejo, Dunajska, Gosposvetska, Celovška, Tržaška, Karlovška, Zaloška, Šmartinska, navznoter pa večinoma natančno, radialno usmerjenih na ključno dominantno ljubljanskega gradu. Različno in eno na isti osi v različnih smereh, to je tukaj še jasno. Tudi večina srednjeveških in baročnih trgov v zgodovinskem središču se pahljačasto odpira proti grajskemu griču. »Tri mesta in mogočen grad nad njimi«, v tem jedrnatem stavku iz srednjega veka, se še danes prepozna ključna struktura Ljubljane. Ne samo v prostoru, zgodovinski red je opazen tudi v času. Trije ključni trgi: Stari trg, Novi trg in Mesto se imenujejo tako, kot je potekal generični razvoj evropskih mest. V posamičnem, je še vedno sled občega razvoja. Podobnemu prostorskemu konceptu je sledil tudi Plečnik, ki je Ljubljano na ključnih mestih dopolnjeval tako, kakor je razumel razvoj arhitekture od antike, preko srednjega veka in renesanse do sodobnosti. Na Mirju je s piramido in lapidarijem poudaril rimski zid, v Križankah je na edinem skupnem zidu Emone in srednjeveške Ljubljane pokazal srečanje antike in srednjega veka, na tržnici pa s hišo v hiši, stebrno lopo, templji in starogrško stoo dokazal pravo renesanso antičnih vrednot.

Večplastno, palimpsestno strukturo mesta je zasledoval tudi Edvard Ravnikar, ko je poudarjal da: »Rimske ceste, njihova hierarhija in predpisani koti odcepov še danes sestavljajo notranjo cestno mrežo«. Res je osupljivo da se stara rimska ulica še danes imenuje Rimska in da je Slovenska, glavna mestna ulica, nekdanja Kardeljeva, kar rimski Cardo, za povrh pa je naravnana natančno na vrh Krima. Ravnikar je rad poudarjal, kako pomembna je za Ljubljano »iztegnjena zvezdasta prometna mreža«, z urbanimi kraki in zelenimi klini, ki so danes močno ogroženi s pospešeno zazidavo znotraj obvoznice.

Zazidavo zelenih klinov omogoča celo predlagani strateški prostorski načrt, ki v sebi nosi inercijo starega. Ravnikar je med prvimi tudi kritično opozarjal, da je »nastajajoča industrija [...] širšo ljubljansko sliko« zdrobila in spremenila v »brezkončno otožno predmestje«. Industrijski kompleksi so se iz paradnih konjev ali »lokomotiv razvoja«, kakor so jih klicali, čez noč spremenili najprej v »degradirano območja« in nato skoraj praviloma v nakupovalne centre. Drobljenje in razprševanje urbanega prostora, na katerega je opozoril Ravnikar, se je v času tranzicije, privatizacije in turbo kapitalizma pospešeno nadaljevalo. V času, ko se sesipajo nekdanji mogočni tajkuni in so se razdivjali močni tajfuni, so ti drobci, ki letijo po prostoru kot šrapneli, še posebej nevarni. Kdor prej ni slišal trkanja, mu k drugačnemu pristopu pritrkuje globalna kriza. Večino globalizacijskih projektov od Emonike, Kolizeja, Šumija in drugih, ki bi nepovratno spremenili podobo Ljubljane, je močno pretresla recesija. Saj ni mogoče, da bi z zdaj že očitno zastarelimi koncepti nepovratno uničil zadnji Kolizej, prvo megastrukturo na svetu! Še več, nedopustno je, da bi z Babilonskimi stolpi novega Kolizeja nepovratno uničili ključno ljubljansko veduto gradu s Celovške ceste. Kdo si drzne z glavne žile Kran-

projekti
tržnica

jske uničiti podobo zgodovinske prestolnice Kranjske, če smo že pri Kranjski investicijski družbi? Kako smo lahko zašli tako daleč, da sta ogrožena celo Plečnikov stadion in Plečnikove tržnice? Skrajni čas je, da na podlagi globljih kulturnih, gospodarskih, prostorskih in urbanističnih premislekov, razvoj mesta naravnamo v smeri sonaravnega razvoja in trajnostnega upravljanja. Krizna situacija sili mestno oblast, da spremeni smer svojih projektov. Protesti posameznikov in skupin v civilnih iniciativah so večinoma predvsem zgodnja opozorila zdrave pameti. Od oblasti pa je odvisno, ali jim prisluhne ali ne. Zgodovina nas uči, da je poslušati modro ... Vsi bi že morali vedeti, kako se konča tisti »Ne čujem dobro«.

Smo v času, ko je treba izjemno hitro razločiti med starimi vzorci, ki nimajo več prave teže, in novimi - med tistimi vzorci, ki krizo povzročajo, in tistimi, ki nas iz krize lahko izvirajo. Premisliti bo treba tudi strateški in izvedbeni načrt, ki je še vedno usmerjen v intenzivno zazidavo plodnih zemljišč in kulturne krajine med mestom in obvoznico, ne vzpostavlja pa instrumentov za načrtno reurbanizacijo in revitalizacijo slabo urbaniziranih površin v mestu in celovite prenovе zgodovinskih jeder.

V Ljubljani bo treba čimprej začeti nekaj ključnih velikih projektov, ki bodo z jasno vizijo, strokovno natančnostjo in izvedbeno učinkovitostjo reševali (ne pa generirali) probleme mesta, izboljšali funkcionalno delovanje in prispevali k oblikovni kvaliteti Ljubljane, hkrati pa omogočili razvoj gradbeništva in ostalih vej gospodarstva, vključno z bančnim in finančnim sektorjem. Taka projekta sta vsekakor garaža v grajskem hribu in poglobitev železnice. Oba sta že strokovno zelo premišljena in dobro pripravljena. Taki projekti imajo izjemne sinergetske ne le energetske učinke. Gradbeni operativi in celim vejam gospodarstva lahko omogočijo preživetje, hkrati pa do velikih infra-

strukturnih objektov ne bomo nikoli prišli ceneje kot ravno sedaj. Le na ta način se lahko zažene nov razvojni cikel v mestu in državi ter hkrati preseže krizo. To lahko rešimo le z dobrimi projekti in z novimi pristopi. Zbrati bo treba pogum, izostriti pogled in se odločiti, kajti »crisis«, v stari Grčiji pomeni trenutek odločitve, ki je tokrat zgodovinski.

garažna hiša v grajskem hribu

kaj nudi nedrje grajskega hriba v okviru trajnostnega razvoja območja centra Ljubljane?

jakob likar

Uvod

Danes je v razvitem svetu izraba podzemnega prostora dobila neverjetne razsežnosti ob nenehnem izkazovanju potreb po novih lokacijah, ki so prilagojene realnim možnostim gradnje, ki jih nudijo hribinske razmere na določenem območju. Ob poplavi novih projektov podzemnih prostorov ne moremo mimo dejstva, da se ti izredno ugodno obnašajo tudi pri potresnih obremenitvah, ki so mnogokrat dejavne na različnih koncih zemeljske oble. Drug pomemben vplivni faktor so podnebne spremembe, vse bolj pogosto

Zasnova podzemnih garaž in spremljajočih objektov v grajskem hribu s konturami trdnih nosilnih peščenjakov